

Ο Γιώργος Θεοτοκάς και ο ηθικισμός (πουριτανισμός) (Ηρακλής Ψάλτης, φιλόλογος)

[/ Πεμπτούσια](#)

Ο πολυταξιδεμένος Θεοτοκάς επισκέπτεται για πρώτη φορά την Αμερική το 1952, σε ηλικία 47 ετών, όταν ήταν γενικός διευθυντής του Εθνικού Θεάτρου. Ήταν καλεσμένος του Στέητ Ντηπάρτμεντ στο πλαίσιο του προγράμματος μορφωτικών ανταλλαγών Σμιθ-Μουντ, που απέβλεπε στη βελτίωση της εικόνας των Ηνωμένων Πολιτειών στο εξωτερικό, καθώς ξεσπούσε ο Ψυχρός Πόλεμος[1]. Ανάλογη πρόσκληση είχαν λάβει και άλλοι έλληνες συγγραφείς (Βενέζης, Καραγάτσης, Τσάτσος, Χάρης)[2].

Δημοσίευσε τις εντυπώσεις του από την Αμερική σε επτά εβδομαδιαίες συνέχειες στην Καθημερινή από τις 18 Μαρτίου έως τις 29 Απριλίου 1953. Το Δοκίμιο για την Αμερική το εξέδωσε στον Ίκαρο τον Νοέμβριο της επόμενης χρονιάς. Η υποδοχή του στο εξωτερικό ήταν εντυπωσιακή, κυκλοφόρησε σε εννέα διαφορετικές γλώσσες[3].

Στο βιβλίο του αυτό η έβδομη δοκιμαϊκή ενότητα από τις δέκα οκτώ αφιερώνεται στους Πουριτανούς. Αρχικά η λέξη σήμαινε το μέλος θρησκευτικής προτεσταντικής κίνησης του 16ου και του 17ου αιώνα, που προέβαλε το αίτημα της εκκαθάρισης της Εκκλησίας της Αγγλίας από στοιχεία του Ρωμαιοκαθολικισμού και υιοθετούσε μεγάλη αυστηρότητα στα ήθη. Η λέξη συνυποδηλωτικά σημαίνει τον άνθρωπο με υπερβολικά αυστηρές, συνήθως υποκριτικές, αρχές[4].

Στην περίπτωση της Αμερικής, όπως ο Θεοτοκάς αναφέρει, πρόκειται για αγγλικούς ομίλους που ξεκίνησαν τη μεγάλη ποντοπορία τους «εμπνευσμένοι από μια θρησκευτική και πολιτική ιδεολογία»[5]. Φιλοδοξία τους ήταν να εκπολιτίσουν την άγρια ήπειρο και να διαπλάσουν έναν καλύτερο κόσμο με βάση τη Βίβλο από αυτόν που άφηναν πίσω τους[6]. Οι στόχοι τους δεν ήταν μονάχα μεταφυσικοί, αλλά και επίγειοι, πρακτικοί. Επιθυμούσαν έμπρακτα να μεταφέρουν το λόγο του Χριστού στη ζωή, στην πράξη. Απαιτούσαν από τους ανθρώπους να ζουν, να εργάζονται, να παράγουν και να οργανώνονται, πάντα σύμφωνα με ορισμένους απaráβατους χριστιανικούς κανόνες. Πρέσβευαν και την αρχή της σωτηρίας ή της τιμωρίας των ανθρώπων «κατά θείον προορισμόν». Διαφωνούσαν με τον ασκητισμό και «τη μυστικιστική περισυλλογή του απομονωμένου ατόμου»[7]. Προσηλωμένοι απόλυτα στο γράμμα των Γραφών διαμόρφωσαν μια αυστηρή ηθική,

την οποία εφάρμοζαν τόσο στον εαυτό τους όσο και στους γύρω τους.

Την εποχή, όμως, που επισκέπτεται την Αμερική ο συγγραφέας, διαπιστώνει ότι το πουριτανικό δόγμα δεν επηρέαζε, πλέον, αποφασιστικά την αμερικανική κοινωνία, παρά ένα μικρό ποσοστό του πληθυσμού της κι η αυστηρότητά του είχε υποχωρήσει αισθητά. Διακρίνει, εντούτοις, ότι οι σύγχρονοι Αμερικανοί έχουν αφομοιώσει, έχουν εσωτερικεύσει, ένα υπόστρωμα της πουριτανικής νοοτροπίας και αυτό γίνεται αντιληπτό σε πολλές εκδηλώσεις της αμερικανικής καθημερινότητας: στα ήθη, την οικογένεια, την εκπαίδευση, την εργασία ακόμα και στην πολιτική, όπου:

έξαφνα προβάλλει η αυστηρή ηθικολογική διάθεση κι η σφοδρή επιθυμία να διδάξει κανόνες ζωής στην ανθρωπότητα και να τη σώσει από την αμαρτία[8].

Ο Γιώργος Θεοτοκάς διακρίνει και δύο σημαντικές διαφορές με τις ευρωπαϊκές χριστιανικές αντιλήψεις για την προσέγγιση του κακού και την αξιολόγηση του χρήματος. Οι Ευρωπαίοι θεωρούν το κακό:

κατά κύριο λόγο, σαν μια δύναμη που φωλιάζει την ίδια τη ψυχή και που πρέπει να πολεμηθεί μ' εσωτερικό αγώνα • [ενώ] για τον Αμερικανό πιστό, από την αρχή του αποικισμού, εστία του κακού ήταν ο εξωτερικός κόσμος, η άγρια φύση. [...] Η διδασκαλία του Καλβίνου ερμηνεύτηκε σαν μια προτροπή για την κατάκτηση της παρθένας γης [...] και την οργάνωση μιας νέας χριστιανικής κοινωνίας, σύμφωνα με τους ορισμούς της Βίβλου[9].

Το χρήμα, εξάλλου, δεν εκλαμβάνεται στην Αμερική ως «εφεύρεση του διαβόλου», αλλά ως μέσο για την διακονία του λόγου του Θεού. Ο πλούτος, ο κερδισμένος τίμια και ηθικά, για τον πουριτανό θεωρείται «μια άμεση απόδειξη της θείας εύνοιας». Η αντίληψη αυτή εύκολα, συμπληρώνει, μετατοπίζεται από τη θρησκευτική ζωή στην «τρέχουσα κοινωνική ηθική»[10].

Ο Θεοτοκάς γίνεται επικριτικός απέναντι στον ηθικισμό, κυρίως, για τον τρόπο που αντιμετώπισε τους ιθαγενείς της νέας ηπείρου, τους Ινδιάνους, την άκαμπτη τυπολατρία του, και για τις αντιλήψεις του περί «θείου προορισμού».

Η αποδοκιμαστική αυτή στάση του θα περάσει λίγο αργότερα και στην λογοτεχνική του γραφίδα. Στο δεύτερο μέρος του μυθιστορηματός του *Ασθενείς και οδοιπόροι*,[11] (1964) κάνει αναφορά στην παρουσία του ελληνικού εκστρατευτικού σώματος, τόσο στην προετοιμασία όσο και στη συμμετοχή του στην κρίσιμη μάχη του Ελ Αλαμίν (23-10- έως 4-11-1942). Εκεί βρίσκει την ευκαιρία να την αποτυπώσει με την τέχνη της γραφής του αναφερόμενος στους

Άγγλους, που είχαν και τον πρωταγωνιστικό ρόλο στο στρατιωτικό πεδίο. Πιο συγκεκριμένα αναφέρει ότι αυτοί «κοιτάζουν λοξά» (τους Έλληνες), τους γεμίζουν «με ρηχές προτεσταντικές ηθικολογίες»[12], ενώ τον Μοντγκόμερι (1887-1976), τον στρατάρχη και Διοικητή των Βρετανικών στρατευμάτων στο Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, τον παρουσιάζει:

σαν ένα[ς] προτεστάντη[ς] κληρικό[ς] που το πήρε απόφαση να καθαρίσει τον κόσμο από τα ανομήματά του, με ήθος υψηλό και χωρίς αγάπη[13].

Άρα, η θρησκευτική μας ταυτότητα δεν συνδέεται αποκλειστικά με τα θρησκευτικά μας καθήκοντα, επηρεάζει καταλυτικά την προσωπικότητά μας, την οπτική μας, τη συνολική μας ζωή. Και όχι μόνο των πιστών, αλλά και μιας ολόκληρης κοινωνίας. Τα αδιέξοδα του σύγχρονου δυτικού πολιτισμού είναι αποκλειστικά και μόνο «άστοχες» πολιτικές ή οικονομικές επιλογές;

[1] Ν. Αλιβιζάτος, «Ένα ταξίδι στο ... μέλλον» (εισαγωγή), Γ. Θεοτοκάς Δοκίμιο για την Αμερική (Αθήνα: Εκδοτικός οίκος Βιβλιοπωλείον της "Εστίας", 2009) σ. 9.

[2] Β. Λαμπρόπουλος, «Το ταξίδι του Έλληνα διανοούμενου στην Αμερική», Γ. Θεοτοκάς Δοκίμιο για την Αμερική, ό.π., σ. 240-241.

[3] Ν. Αλιβιζάτος, ό.π., σ. 16-17.

[4] Γ. Μπαμπινιώτης, Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας (Αθήνα, Κέντρο Λεξικολογίας, 22002) σ. 1460.

[5] Γ. Θεοτοκάς, «οι πουριτανοί», ό.π., σ.67.

[6] Γ. Θεοτοκάς, «Οι πουριτανοί», ό.π., σ. 66-67.

[7] Γ. Θεοτοκάς, «Οι πουριτανοί», ό.π., σ. 69.

[8] Γ. Θεοτοκάς, ό.π., σ. 69.

[9] Γ. Θεοτοκάς, ό.π., σ.71.

[10] Γ. Θεοτοκάς, «Οι πουριτανοί», ό.π., σ. 71-72:«Ο αμερικανικός χαρακτήρας "βλέπει την αποτυχία σαν στίγμα εκείνου που δεν είναι αρκετά καλός", λέει ξεκάθαρα η Margaret Mead, που καθορίζει ως εξής την ουσία του πουριτανισμού: "Μια πίστη ότι υπάρχει μια σχέση εδώ, επί της γης, ανάμεσα στην καλή διαγωγή και τις καλές αμοιβές"».

[11] Γ. Θεοτοκάς, Ασθενείς και οδοιπόροι (Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της "Εστίας", 1964).

[12] Γ. Θεοτοκάς, Ασθενείς και οδοιπόροι Β΄, ό.π., σ.206-207.

[13] Γ. Θεοτοκάς, ό.π., σ.226.